

Monika Szudy

EWOLUCJA ROLI PAŃSTWA W SEKTORZE ROLNYM HISZPANII – WYBRANE ASPEKTY

Wstęp

Hiszpański system gospodarczy charakteryzuje się stosunkowo dużym udziałem państwa w procesach zachodzących w gospodarce. W 2002 r. utrzymanie aparatu rządowego pochłonęło 17,6% PKB, 4,5% ogółu wpływów budżetowych stanowiły dochody z tytułu własności państwowej i udziałów w przedsiębiorstwach państwowych, a ogół wydatków rządowych odpowiadał 39,8% PKB¹. Szczególną ochroną ze strony państwa jest objęte rolnictwo, które odgrywa w Hiszpanii znacznie większą rolę niż w pozostałych krajach członkowskich Unii Europejskiej (z wyjątkiem Grecji i Portugalii). Jak zatem kształtowała się ingerencja państwa Hiszpańskiego w sektorze rolnym? Czy ewolucja udziału państwa w procesach realnych w rolnictwie wykazywała i wykazuje zgodność z powszechnymi tendencjami w polityce rolnej krajów wysoko uprzemysłowionych, a przede wszystkim Unii Europejskiej?

W okresie poprzedzającym członkostwo Hiszpanii w Unii Europejskiej, jak również w pierwszych latach członkostwa, powstało wiele raportów na temat potencjalnych skutków członkostwa oraz reformy CAP dla rolnictwa hiszpańskiego. Część tych raportów miała charakter pesymistyczny odnośnie do możliwości zrekompensowania przez CAP utraty siły nabywczej dochodów rolników w związku z zamrożeniem cen produktów rolnych. Jednak wiele raportów zwracało uwagę na to, że transformacja hiszpańskiego rolnictwa przebiega w przeważającej mierze niezależnie od reformy CAP. Dotyczy to przede wszystkim tych procesów, które są związane bezpośrednio z międzysektorową

¹ 2004 Index of Economic Freedom. www.heritage.org/research/features/index z 15.05.2004.

restrukturyzacją oraz zmianami technologicznymi wynikającymi ze wzrostu gospodarczego. Rodzi się zatem pytanie o wpływ objęcia Wspólną Polityką Rolną sektora rolnego w Hiszpanii. Niniejsza praca jest próbą udzielenia odpowiedzi na powyższe pytania.

1. Sektor rolny w okresie dyktatury gen. Franco

Sytuacja w rolnictwie hiszpańskim w porównaniu z pozostałymi sektorami przedstawiała się najgorzej. Przez długi okres po II wojnie światowej gospodarce hiszpańskiej nie udało się osiągnąć poziomu produkcji z okresu sprzed wybuchu wojny domowej trwającej od 1936 do 1939 r. W 1946 r. globalna produkcja żywności stanowiła 79% poziomu z 1929 r., a w 1948 r. poziom ten zmniejszył się, osiągając zaledwie 64%². W związku z tym Hiszpania była zagrożona klęską głodu, od której uratowały ją w latach 1947-1948 dostawy zboża z Argentyny. W latach 40. XX w. pensje robotników rolnych obniżyły się nawet o 40%. Aż do 1952 r. produkty żywnościowe były racjonowane, a racje żywności były znacząco niższe niż w pozostałych krajach Europy Zachodniej³. Dopiero w 1954 r. dochód narodowy *per capita* osiągnął niski poziom⁴.

System autarkii ekonomicznej, budowany przez dyktatora gen. Francisco Franco, doprowadził do odizolowania państwa hiszpańskiego i jego niemal całkowitego bankructwa. Pomocą okazała się interwencja Stanów Zjednoczonych, które podpisały z Hiszpanią umowę polityczną nazywaną Umową Baz Amerykańskich, stanowiącą także wydatną pomoc ekonomiczną⁵.

Podstawą funkcjonowania gospodarki hiszpańskiej był interwencjonizm państwowy, który w wielu przypadkach polegał na zastępowaniu mechanizmu rynkowego. W dziedzinie rolnictwa w latach 40. wyrażał się on w działaniach specjalnej agencji rządowej Servicio Nacional del Trigo, która kontrolowała obrót żywnością i ceny większości produktów. Ceny urzędowe ustalano na bardzo niskim poziomie, co skutecznie zniechęcało rolników do zwiększania produkcji, a ponadto skłaniało ich do kierowania swej produkcji do szarej strefy, w której ceny były znacznie wyższe. W ten sposób ponad jedna trzecia żywności była przedmiotem obrotu poza rynkiem oficjalnym.

² T. Miłkowski, P. Machcewicz: Historia Hiszpanii. Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków 1998, s. 409.

³ W 1950 r. przeciętne spożycie mięsa było o połowę niższe niż w 1929 r., a chleba – o połowę niższe niż w roku 1936. W ciągu pierwszych pięciu lat po zakończeniu wojny domowej liczba zgonów wynikających z niedożywienia o 200 tys. przekraczała poziom z okresu przedwojennego. Ibid., s. 409.

⁴ B. Gola, F. Ryszka: Hiszpania. Wydawnictwo TRIO, Warszawa 1999, s. 278.

⁵ A. Lorca: Wpływ przystąpienia do Wspólnoty Europejskiej na gospodarkę hiszpańską. W: Hiszpańska droga do Unii Europejskiej. Praca zb. pod red. A. Zakrzewskiej. Instytut Europejski, Łódź 1998, s. 25.

Reżim frankistowski jedynie wobec rolnictwa zastosował politykę reakcyjną, polegającą na zlikwidowaniu reform wprowadzonych w poprzednim okresie. Wszelkie zmiany własności ziemskiej dokonane w czasie II Republiki i wojny domowej zostały anulowane. Wszyscy chłopcy musieli zwrócić otrzymane w ramach reformy przydziały ziemi. Poważny problem bezrolnych chłopów próbowano rozwiązać realizując program zagospodarowania nieużytków. Jednak do połowy lat 60. Narodowy Instytut Kolonizacji zdołał osadzić na nowych gospodarstwach zaledwie 50 tys. rodzin chłopskich, nadając tylko niecałej jednej piątej z nich pełny tytuł własności⁶.

Dodatkowym czynnikiem wpływającym na pogorszenie sytuacji rolnictwa hiszpańskiego w początkowym okresie dyktatury był fakt, że priorytetem władz w dziedzinie rozwoju gospodarczego była industrializacja, która pochłaniała większość budżetowych środków finansowych. Jedyne, pozytywne w stosunku do ludności wiejskiej, działania władz frankistowskich w latach 40. stanowiły: ochrona umów dzierżawnych oraz wprowadzanie minimalnych płac dla robotników rolnych⁷. Rolnicy zostali także objęci systemem ubezpieczeń społecznych, jednak dopiero w 1964 r.

Stopniowa liberalizacja polityki ekonomicznej na początku lat 50. oraz wycofanie się rządu z utrzymywania cen żywności na niskim poziomie przyczyniły się do wzrostu produkcji rolnej, co pozwoliło zmienić strukturę importu i zamiast żywności importować środki produkcji. Fundamentalne przeorientowanie polityki gospodarczej nastąpiło jednak dopiero w 1959 r. wraz z rozpoczęciem wprowadzania w życie Planu Stabilizacji, opracowanego w porozumieniu z Międzynarodowym Funduszem Walutowym. Zaprzestano sterowania ręcznego z lat 40. na rzecz instrumentów pośrednich, takich jak: taryfy celne, stopy procentowe, podatki, kursy walut, kredyty czy subwencje⁸. Zaowocowało to wzrostem otwarcia na świat gospodarki hiszpańskiej. Rozwój wolnego rynku, na wzór rozwiniętych państw zachodnich oraz modernizacja gospodarki przyczyniły się do późniejszego szybkiego tempa wzrostu gospodarczego. Autorami owej transformacji byli ekonomiści związani z profesorem Ullastrem. Zatem radykalna zmiana dokonana przez gen. Franco polegała na wprowadzeniu do struktur władzy grona wybitnych fachowców związanych z katolicką organizacją Opus Dei, których zaczęto nazywać technokratami⁹. Zwolennicy liberalnych przemian zmierzali m.in. do zmiany przestarzałych relacji między miastem a wsią, między zacofanym rolnictwem a przemysłem, szybkiej mechanizacji

⁶ T. Milkowski, P. Machcewicz: Op. cit., s. 412.

⁷ Należy podkreślić, że płace te były ustalane na bardzo niskim poziomie. Ibid., s. 414.

⁸ Ibid., s. 412.

⁹ A. Lorca: Op. cit., s. 25-26.

rolnictwa, a także do umożliwienia migracji ludności wiejskiej do miast. Wiązało się to z przeprowadzeniem głębokich reform strukturalnych w rolnictwie, które miały przyczynić się do wzrostu jakości produkcji rolnej.

Między rokiem 1951 a 1970 zanotowano masowy *exodus* ze wsi do miast. Ludność opuszczała regiony najbiedniejsze i przeludnione w stosunku do możliwości zatrudnienia (Andaluzję, Kastylię La Manczę, Kastylię Leon, Estremadurę, Galicję i Murcję), a osiedlała się w dotychczasowych ośrodkach przemysłowych: Katalonii, Kraju Basków i Madrycie. W tym okresie wieś hiszpańską opuściło 3,8 mln osób, które porzuciły małe i karłowate gospodarstwa rolne (tzw. minifundia). Przyczyniło się to m.in. do wzrostu liczby największych gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 50 ha, których liczba wzrosła o ponad 17 tys. Latyfundia na południu Hiszpanii (w Andaluzji i Estremadurze) przetrwały bez zmian¹⁰. Spadek liczby robotników rolnych wywołał szybki wzrost ich zarobków ze względu na brak rąk do pracy. Pozytywnym tego skutkiem była presja na wzrost nakładów inwestycyjnych w rolnictwie i wzrost wydajności niemal wszystkich upraw. Ponadto, statystycznie wzrósł przeciętny dochód *per capita* w najbiedniejszych regionach, ale w rzeczywistości dystans ekonomiczny i cywilizacyjny między regionami w wielu przypadkach ulegał pogłębieniu¹¹.

W czasie dyktatury gen. Franco liberalizacja gospodarki hiszpańskiej nigdy nie była pełna. Zahamowanie tempa reform wiązało się z obawami rządu, że gospodarka oparta na swobodnie działającym mechanizmie rynkowym nie będzie w stanie współistnieć z autorytarnym reżimem politycznym. Ponadto społeczeństwo hiszpańskie, pomimo procesu kształtowania się nowoczesnej klasy średniej, zainteresowanej powrotem społeczeństwa obywatelskiego, nie charakteryzowało się przedsiębiorczością. Pojawiające się bariery w procesie zakładania nowych przedsiębiorstw czy ciągłe sztywne i surowe przepisy regulujące rynek pracy skutecznie ograniczały aktywność gospodarczą indywidualnych podmiotów¹².

Częściowa liberalizacja okazała się jednak wystarczającym impulsem rozwojowym, prowadzącym do kilkunastoletniego okresu dynamicznego wzrostu i modernizacji gospodarki hiszpańskiej. Proces ten wyrażał się ok. 7% wzrostem PKB w okresie 1960-1974 i pozwolił na zmniejszenie udziału rolnictwa w PKB z 24% w 1960 r. do 10,5% w 1975 r. We Włoszech, Grecji czy Portugalii udział ten był wyższy¹³.

¹⁰ B. Goła, F. Ryszka: Op. cit., s. 284.

¹¹ T. Miłkowski, P. Machcewicz: Op. cit., s. 415.

¹² B. Goła, F. Ryszka: Op. cit., s. 290.

¹³ T. Miłkowski, P. Machcewicz: Op. cit., s. 412.

Wydarzeniem, które w istotny sposób przyczyniło się do sukcesu gospodarczego Hiszpanii, było podpisanie w 1970 r. korzystnego traktatu stowarzyszeniowego z Unią Europejską, na mocy którego Hiszpania uzyskała ogromne przywileje. Traktat ten otworzył rynki europejskie przed towarami hiszpańskimi, podczas gdy dla produktów unijnych rynek hiszpański pozostawał przez pewien czas zamknięty. Następstwem tego były pozytywne zmiany w bilansie handlowym Hiszpanii, w którym po raz pierwszy w historii handlu z Europą odnotowano dodatnie saldo. Zgodnie z podpisanym porozumieniem celnym Hiszpania i Unia Europejska zobowiązały się do obniżenia stawek celnych w ciągu 6 lat. Hiszpania zobowiązała się do redukcji stawek celnych z 25% do 60% w zależności od towaru, a Unia Europejska – o 60% na wszystkie towary przemysłowe i rolne importowane z Hiszpanii. Towary importowane przez Hiszpanię zostały podzielone na trzy grupy według kryterium znaczenia dla gospodarki hiszpańskiej (grupę A, B i C). Grupę A stanowiły towary o najmniejszym znaczeniu dla gospodarki hiszpańskiej, takie jak ryby czy konserwy. Taryfy celne na te towary obniżono o 60%. Natomiast, w przypadku towarów z grup B i C, takich jak: samochody, traktory czy towary rolno-spożywcze, stawki celne zostały obniżone o 25%¹⁴. Całkowite wyeliminowanie ceł w handlu z krajami unijnymi nastąpiło w 1992 r.

Po przystąpieniu do UE Wielkiej Brytanii, która była czołowym importere hiszpańskiej produkcji rolno-spożywczej, Hiszpania wystąpiła o rewizję preferencyjnego porozumienia celnego z 1970 r. Jednak rozmowy na ten temat zostały przerwane w 1975 r. z powodu stracenia w Hiszpanii pięciu członków separatystycznych organizacji Basków. Wówczas Unia, zamiast przyjęcia Hiszpanii w swe szeregi, zaproponowała jej podpisanie porozumienia o utworzeniu strefy wolnego handlu towarami przemysłowymi, które przewidywało długi okres przejściowy dla Hiszpanii oraz pewne ustępstwa w handlu towarami rolnymi ze strony UE. Brak kompromisu w tym względzie zaowocował zamrożeniem stawek celnych do czerwca 1977 r. w handlu między nowymi członkami UE (Wielka Brytania, Dania i Irlandia)¹⁵.

Po zamknięciu pierwszego sześcioletniego etapu rozpoczęto realizację drugiego etapu. W 1977 r. Komisja Europejska przyjęła plan reorganizacji i liberalizacji gospodarki hiszpańskiej, którego realizacja oznaczała m.in. stopniową akceptację wszystkich regulacji unijnych (*acquis communautaire*), za-

¹⁴ E. Pluciński: Ekonomiczne, socjalne i polityczne aspekty przystąpienia Hiszpanii do EWG. „Sprawy Międzynarodowe” 1985, nr 11, s. 111-124.

¹⁵ Ibid., s. 113.

przestanie restrykcji ilościowych w handlu wzajemnym, dalszą redukcję ceł, rozwój eksportu zgodnie z postanowieniami porozumienia Rundy Tokijskiej GATT, prowadzenie restrykcyjnej polityki pieniężnej (ograniczanie podaży pieniądza) oraz ekspansywnej polityki fiskalnej (obniżanie podatków). Działania te sprzyjały wzrostowi importu kapitału i nowych technologii, jednak należy zwrócić uwagę na to, że inwestycje zagraniczne w Hiszpanii trafiały przede wszystkim do tych gałęzi, które były konkurencyjne, więc skutecznie omijały rolnictwo¹⁶.

W momencie rozpoczynania negocjacji akcesyjnych ekonomiści hiszpańscy zastanawiali się, czy konieczne jest uzyskanie członkostwa w Unii Europejskiej, skoro utrzymanie sytuacji wynikającej z umowy z 1970 r. byłoby o wiele korzystniejsze dla gospodarki hiszpańskiej niż samo członkostwo. Obawy te spełniły się w początkowym okresie członkostwa Hiszpanii w UE, gdyż otwarcie rynku hiszpańskiego dla produktów europejskich wpłynęło negatywnie na bilans płatniczy, a przede wszystkim na bilans handlowy¹⁷.

W przededniu uzyskania członkostwa w Unii Europejskiej struktura produkcji i zatrudnienia w gospodarce hiszpańskiej była zbliżona do struktur w ówczesnych krajach członkowskich, niemniej jednak charakteryzowała się większym udziałem sektora rolnego, głównie w poziomie zatrudnienia. W 1983 r. struktura zatrudnienia w gospodarce hiszpańskiej przedstawiała się następująco: w rolnictwie zatrudnionych było 18% ogółu aktywnych zawodowo, w przemyśle – 33,5%, a w usługach 48,4%¹⁸. W analogicznym okresie w rolnictwie wytwarzanych było 7,3% PKB, w przemyśle – 35,8%, a w usługach – 57%, a wielkości średnie dla Unii Europejskiej wynosiły odpowiednio: 4,6%, 41,9% oraz 53,5%¹⁹. Niski poziom wydajności rolnictwa hiszpańskiego, w porównaniu z pozostałymi sektorami gospodarki, rodził konieczność restrukturyzacji rolnictwa, redukcji obszarów uprawnych i zintensyfikowania produkcji. Szansę na realizację tych postulatów upatrywano właśnie w członkostwie w Unii Europejskiej i związanej z tym pomocy finansowej w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (CAP).

¹⁶ G. Miętek: *Hiszpański cud nad Wisłą. „Eurobiuletyn Integracja”* 1998, nr 1, s. 21.

¹⁷ A. Lorca: *Op. cit.*, s. 26.

¹⁸ G. Bernatowicz: *Droga Grecji, Hiszpanii i Portugalii do Wspólnej Europy*. PISM, Warszawa 1991, s. 57.

¹⁹ E. Pluciński: *Op. cit.*, s. 114.

2. Sytuacja rolnictwa hiszpańskiego na tle sektora rolnego w Unii Europejskiej

W okresie wstępowania Hiszpanii do UE, poza relatywnie wysokim poziomem zatrudnienia, sektor rolny generował blisko 15% ogółu eksportu. Podstawowe wskaźniki ekonomiczne wskazywały jednak na niekorzystną sytuację w rolnictwie hiszpańskim, które osiągało zaledwie 50% średniej wydajności pracy oraz ok. 60% wydajności z hektara w rolnictwie unijnym. W Hiszpanii był charakterystyczny także większy, niż średnia w UE, udział gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 100 ha²⁰.

Regionalny system rolnictwa w Hiszpanii charakteryzował się ogromnym zróżnicowaniem w dochodach osób zatrudnionych w rolnictwie. Gospodarstwa rolne średniej wielkości (przede wszystkim rolnictwo Nawarry, La Riojy, nadbrzeżne gospodarstwa owocowo-warzywne w Walencji, Murcji i Andaluzji) wypracowywały dochody sięgające 160% średniej unijnej, podczas gdy dochody uzyskiwane w gospodarstwach regionów północno-zachodnich (Galicja, Asturia, Kraj Basków), nastawionych na hodowlę bydła, były znacznie niższe, pomimo, że w regionach tych rolnictwo jest o wiele bardziej intensywne niż w Hiszpanii jako całości.

Między rolnictwem Hiszpanii a sektorami rolnymi dziesięciu wcześniejszych krajów członkowskich Unii istniało głębokie zróżnicowanie strukturalne. Podczas gdy obszary uprawne krajów UE-10 były zdominowane przez rolnictwo kontynentalne, oparte na uprawach pszenicy, tytoniu, buraka cukrowego i produkcji oleju rzepakowego, to na terenach rolnych Hiszpanii dominowały uprawy śródziemnomorskie: winogrona, oliwki, cytrusowe owoce i warzywa. Ponadto, co pozostało cechą charakterystyczną do dnia dzisiejszego, Hiszpania specjalizuje się w hodowli (wypasaniu) owiec i kóz w przeciwieństwie do pozostałych członków Unii Europejskiej, u których przeważa hodowla bydła mlecznego i mięsnego²¹.

Biorąc pod uwagę udział poszczególnych upraw w produkcji finalnej, w Hiszpanii dominowały uprawy warzyw, hodowla owiec i kóz w górach i na terenach o niskiej jakości oraz intensywna produkcja mięsa drobiowego i jajek. Natomiast w krajach UE-10 dominowała uprawa zbóż oraz ekstensywna hodowla bydła mlecznego i mięsnego, której wyniki są uzależnione przede

²⁰ L. Mykolenko, Th. de Raymond, P. Henry: *The Regional Impact of the Common Agricultural Policy in Spain and Portugal*. Commission of the European Communities, Luxembourg 1987, s. 14.

²¹ A.A. Barbado: *Spain and EC Membership Evaluated*. Pinter Publishers, London-New York 1993, s. 49-60.

wszystkim od plonów zbóż i areалу łąk. Także struktura własnościowa gospodarstw rolnych w Hiszpanii w znacznym stopniu odbiegała od struktury własnościowej gospodarstw rolnych w pozostałych krajach członkowskich Unii. W Hiszpanii występowała dużo większa polaryzacja własności rolnej, której towarzyszył niski udział gospodarstw o średniej wielkości²².

Pod względem wydajności pracy w rolnictwie, mierzonej wartością dodaną brutto przypadającą na jednostkę pracy, UE-10 w 1983 r. charakteryzowała się ogromnym zróżnicowaniem między centrum a regionami peryferyjnymi. W centrum znajdowały się regiony o bardzo wysokiej wydajności pracy i niewielkim udziale zatrudnionych w rolnictwie w zasobie siły roboczej ogółem (regiony na północ od Paryża po Danię oraz Północna i Wschodnia Anglia). Natomiast regiony peryferyjne charakteryzowały się niską wydajnością pracy i ogromną liczbą osób zatrudnionych w rolnictwie w ogólnej liczbie ludności aktywnej zawodowo²³. Hiszpańskie regiony w przeważającej części odpowiadały grupie regionów peryferyjnych. Niemniej jednak, ze względu na duży potencjał rozwojowy rolnictwa hiszpańskiego, zostało ono objęte stosunkowo długim okresem przejściowym, po którym CAP miała być w pełni zastosowana.

Po złożeniu w czerwcu 1977 r. oficjalnego wniosku o przyjęcie do UE rozpoczęto żmudny proces negocjacji. Najdłużej szukano porozumienia w zakresie cen i ceł dotyczących przyszłego hiszpańskiego eksportu produktów rolno-spożywczych na rynki wspólnotowe w ramach unii celnej. Rolnictwo i rybołówstwo okazały się najtrudniejszymi obszarami negocjacyjnymi. W rozmowach dotyczących tych dwóch obszarów przez długi okres nie czyniono postępów. Za jedyny sukces w tym względzie można uznać postanowienie spotkania w Dublinie, które odbyło się w dniach 3-4.12.1984 r. Porozumienie dotyczyło ograniczenia nadprodukcji wina w UE-10. Zgodnie z tym porozumieniem nadwyżka w produkcji wina (ponad limit ustalony na poziomie 27,5 mln hl rocznie dla państw UE) miała być przeznaczana na spirytus przemysłowy o niższej wartości, odpowiadającej 40-50% uzgodnionej ceny unijnej na wino stołowe. Wcześniejszy brak porozumienia w kwestii rynku winnego hamował nie tylko postęp w negocjacjach między Hiszpanią a Unią Europejską, ale także uniemożliwiał rozstrzygnięcie wielu problemów budżetowych Unii. W 1985 r. z budżetu unijnego przeznaczono równowartość ok. 800 mln dol. na subsydiowanie nadprodukcji wina. Natomiast przyjęcie Hiszpanii i Portugalii bez jakichkolwiek ograniczeń produkcji oznaczałoby wzrost produkcji wina przez nową Unię o 25% i wzrost wydatków budżetowych na finansowanie nadprodukcji²⁴.

²² Ibid., s. 50.

²³ L. Mykolenko, Th. de Raymond, P. Henry: Op. cit., s. 8.

²⁴ E. Pluciński: Op. cit., s. 112.

Podstawowym przedmiotem sporu odnośnie do zagadnień rolnych były okresy przejściowe proponowane przez Unię w celu wwozu hiszpańskich owoców i warzyw. Hiszpanie dążyli do uzyskania jednolitego okresu przejściowego na wszystkie produkty rolne. Jednak negocjacje zakończyły się ustaleniami, na mocy których Hiszpania mogła swobodnie eksportować owoce i warzywa do UE dopiero po 10 latach, przy czym przez 4 pierwsze lata członkostwa eksport tych produktów był faktycznie zamrożony. Owoce i warzywa zostały objęte dwustopniowym procesem dostosowawczym. Oznaczało to, że w pierwszych 3-5 latach miały być przeprowadzone niezbędne procesy restrukturyzacyjne oraz wprowadzone podstawowe mechanizmy organizacji rynkowych. Ponadto miała zostać wprowadzona dyscyplina cen, pomocy państwa oraz produkcji, aby przybliżyć warunki działania w tym sektorze do tych panujących w UE oraz umożliwić zastosowanie instrumentów przewidzianych do wprowadzenia w etapie drugim²⁵. Pozostałe produkty rolne zostały objęte 7-letnim okresem przejściowym. Natomiast takie produkty unijne, jak mleko, produkty mleczne, cielęcina czy mąka, eksportowane do Hiszpanii, zostały objęte okresem przejściowym trwającym 4 lata.

Przyjęto, że rzeczywista integracja nie nastąpi przed 1988 r. Negocjacje prowadzono na podstawie analizy dotyczącej zróżnicowania w poziomie cen między Hiszpanią a Unią Europejską oraz czasu niezbędnego do zlikwidowania tych różnic. W UE ceny produktów rolnych były w znacznym stopniu wyższe od cen w Hiszpanii. Jednak główną decyzją Rady Rolnej było zamrożenie cen większości produktów rolnych, co rozwiało nadzieje rolników hiszpańskich na szybki wzrost dochodów już w pierwszym roku członkostwa²⁶.

Hiszpania miała duże problemy z wprowadzeniem w życie dostosowań ustalonych w trakcie negocjacji. Główną przyczyną takiej sytuacji był brak czasu na dokonanie odpowiednich zmian wywołanych kryzysem energetycznym lat 70. W tym okresie niemal cała uwaga została skupiona na transformacji politycznej oraz związanej z nią zmianą systemu politycznego i budową nowej konstytucji. Zatem po rozwiązaniu problemów transformacji politycznej Hiszpania musiała zająć się przekształceniami gospodarki zaniechanymi w latach 70. i dostosowaniami narzuconymi przez UE²⁷.

²⁵ L. Mykolenko, Th. de Raymond, P. Henry: Op. cit., s. 16.

²⁶ Jednak do 1991 r. sytuacja finansowa rolników hiszpańskich w zasadzie nie uległa pogorszeniu, gdyż wzrostowi cen produktów rolnych na rynkach pozostałych krajów członkowskich UE towarzyszył wzrost cen wielu produktów rolnych na rynku hiszpańskim. Szerzej zob. A.A. Barbado: Op. cit., s. 48 i n.

²⁷ A. Lorca: Op. cit., s. 27.

3. Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na rolnictwo hiszpańskie

Przystąpienie Hiszpanii do Unii Europejskiej w 1986 r.²⁸ zbiegło się z reformą Wspólnej Polityki Rolnej, która od 1973 r. przechodziła kryzys. Dotychczasowa polityka rolna została ukształtowana na podstawie uwarunkowań sektorów rolnych krajów założycielskich. Ponadto przeprowadzone działania interwencyjne w sektorze rolnym Włoch okazały się mało efektywne. W 1981 r. do UE przystąpiła Grecja, której rolnictwo charakteryzowało się dużo większym udziałem w PKB i w strukturze zatrudnienia przy poziomie wydajności najniższym wśród krajów członkowskich²⁹.

Mając na uwadze fakt, że w ramach reformy CAP szczególną wagę przypisuje się poprawie produktywności gospodarstw rolnych, należy podkreślić, iż sytuacja, w jakiej znajdowało się hiszpańskie rolnictwo rodzinne (rodzinne gospodarstwa rolne), była niejednoznaczna. Z jednej strony, w przypadku większości hiszpańskich gospodarstw rolnych produktywność była niższa niż średni poziom wydajności w krajach Unii, które członkostwo uzyskały wcześniej od Hiszpanii. Główną tego przyczynę stanowiło to, że we wspomnianych krajach dokapitalizowanie gospodarstw rolnych odbywało się już w ramach CAP oraz w sytuacji wysokiego poziomu cen i protekcji obejmującej wszystkie kraje członkowskie. Celem tej protekcji było osiągnięcie samowystarczalności w zakresie produkcji żywności. Z drugiej strony, rolnictwo hiszpańskie charakteryzowało się wydajnością wyższą od unijnej w odniesieniu do szerokiej gamy produktów, począwszy od oliwek i owoców cytrusowych, po warzywa i produkty ogrodnictwa. W tym względzie pojawiły się istotne rozbieżności między reformą CAP a uzgodnieniami dotyczącymi okresu przejściowego dla Hiszpanii, które oznaczały nałożenie pewnych restrykcji na eksport tych produktów do UE. Ograniczenia te miały negatywny wpływ na ogólną produktywność w sektorze rolnym, gdyż w istotny sposób ograniczały możliwość skoncentrowania się na produkcji tych dóbr, w przypadku których Hiszpania dysponowała przewagą komparatywną³⁰.

²⁸ Ostateczną decyzję o przyjęciu Hiszpanii do Wspólnoty Europejskiej podjęto na 31 sesji Rady Europejskiej w Brukseli, która odbyła się w dniach 29-30.03.1985 r. 12 czerwca 1985 r. w Madrycie odbyło się uroczyste podpisanie traktatu o przyłączeniu Hiszpanii do WE. Po ratyfikowaniu porozumień przez parlamenty wszystkich państw członkowskich 1.01.1986 r. rozpoczęto stopniowy, uwzględniający wynegocjowane okresy przejściowe, proces integracji Hiszpanii z europejską organizacją integracyjną. Szerzej zob. E. Pluciński: *Op. cit.*, s. 111.

²⁹ Szerzej zob. T. Czekalski: *Grecja*. Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2003.

³⁰ A.A. Barbado: *Op. cit.*, s. 54.

U progu członkostwa Hiszpanii w UE, w szacunkach dotyczących wpływu CAP na ekonomiczną i społeczną sytuację poszczególnych regionów Hiszpanii podkreślano, że wpływ ten będzie różny w zależności od regionu. W regionach produkujących owoce i warzywa, potencjał w zakresie intensywności produkcji miał umożliwić im osiągnięcie wydajności pracy wyższej od średniej unijnej. Atutem tych regionów był także wyższy udział produktów śródziemnomorskich w produkcji rolnej. Natomiast w regionach północno-zachodnich nastawionych na hodowlę bydła i trzody chlewnej, występujące pewne strukturalne i ekonomiczne bariery wpłynęły na zahamowanie rozwoju tych regionów w sytuacji wyrównania wyższych cen hiszpańskich na te produkty z cenami unijnymi. Konieczne zatem było prowadzenie aktywnej polityki w celu odpowiednich dostosowań strukturalnych³¹.

Reforma CAP sprzyjała zwiększaniu środków przeznaczanych na realizację wytyczonych celów. Od przełomu 1976-1977 do 1983 r. środki Europejskiego Funduszu Gwarancji Rolnych (EFGR) wzrosły o 17%, z 5 011 mln ECU w 1976 r. (stanowiąc 9% wartości dodanej brutto wytworzonej w rolnictwie) do 15 405,4 mln ECU w 1983 r. (co stanowiło 19% tej wartości w 1983 r.). Owo wsparcie dla rolnictwa potroiło się w przeliczeniu na hektar, a wzrosło czterokrotnie w przeliczeniu na jednego zatrudnionego w rolnictwie³². W ramach wszystkich funduszy strukturalnych, w pierwszych dwóch latach członkostwa, Hiszpania otrzymała 3,5 mld ECU (12% wszystkich środków unijnych przeznaczonych na pomoc strukturalną). Do 1993 r. z funduszy, które zostały ograniczone do pięciu podstawowych celów (rozwój regionalny, restrukturyzacja przemysłu, kształcenie młodzieży, zwalczanie bezrobocia oraz pomoc dla rolnictwa), Hiszpania otrzymała kolejne 10 mld ECU (21% wszystkich środków pomocowych)³³.

W ujęciu regionalnym zróżnicowanie w poziomie pomocy udzielanej w ramach CAP w przeliczeniu na jednostkę pracy uległo pogłębieniu. Świadczy o tym zmiana ważonego odchylenia standardowego, które wzrosło z 55 w 1976 r. do 64 w 1983 r. Ponadto poziom wydatków z EFGR, w przeliczeniu na jednostkę pracy w rolnictwie, nadal był silnie skorelowany z wydajnością pracy (a zatem także z wysokością dochodu). W związku z tym utrwał się kontrast między regionami centralnymi o wysokiej wydajności pracy a regionami peryferyjnymi, w których strukturalne słabości prowadziły do niższej wydajności pracy na jednego zatrudnionego w rolnictwie oraz do mniejszej pomocy w ramach Funduszu³⁴.

³¹ L. Mykolenko, Th. de Raymond, P. Henry: *Op. cit.*, s. 19.

³² *Ibid.*, s. 11.

³³ G. Bernatowicz: *Hiszpania a proces integracji europejskiej*. „*Studia Europejskie*” 1999, nr 2, s. 26.

³⁴ L. Mykolenko, Th. de Raymond, P. Henry: *Op. cit.*, s. 12.

Nowe podejście w CAP po rozszerzeniu UE o Hiszpanię i Portugalię w różny sposób wpłynęło na poszczególne regiony krajów członkowskich w zależności od typu i rozmiarów produkcji rolnej, elastyczności sektorów rolnych, jakości ich struktury, możliwości dywersyfikacji produkcji oraz socjo-ekonomicznego otoczenia regionów. Włączenie do UE regionów Portugalii i północno-zachodniej Hiszpanii, które charakteryzowały się niską wydajnością pracy w rolnictwie, pogłębiło różnice regionalne w dochodach gospodarstw rolnych oraz wzmocniło kontrast między dynamicznie rozwijającym się centrum Wspólnoty a bardziej wrażliwymi regionami peryferyjnymi. Stosunek 10 regionów o największej wydajności do 10 najslabszych regionów, mierzony relacją wartości dodanej brutto na jednego zatrudnionego w rolnictwie, wzrósł z 6 (dla EUR 10) do 14 (dla EUR 12)³⁵.

Niemniej jednak w omawianym okresie w dwóch grupach unijnych regionów nastąpiła poprawa sytuacji: w regionach centrum oraz w regionach śródziemnomorskich. Równocześnie nastąpił spadek dopłat dla regionów specjalizujących się w produkcji mleka i wyrobów mleczarskich. Wzrosły dysproporcje w poziomie wydajności pracy w rolnictwie, pomimo tego, że struktura wydatków z EFGR była dostosowywana do nowej organizacji rynku Unii Europejskiej. Podstawowym problemem regionów peryferyjnych, w tym także hiszpańskich, okazały się przede wszystkim strukturalne i naturalne ograniczenia, które utrudniały osiągnięcie wyższej wydajności pracy, a nie niższe wsparcie produkcji w ramach EFGR³⁶.

Widocznym skutkiem wprowadzenia CAP w Hiszpanii na poziomie narodowym był wzrost poziomu produktu finalnego o 14%, głównie w wyniku wzrostu poziomu cen na produkty rolne. W związku z tym przewidywano wzrost konkurencyjności hiszpańskiego sektora owocowo-warzywnego, w którym koszty produkcji były znacząco niższe niż w krajach unijnych. Na poziomie regionalnym symulacja efektu przystąpienia do UE mówiła o zróżnicowaniu w zakresie poziomu produkcji finalnej w zależności od regionu od – 7,4% do 31,3%. Teoretyczny efekt cenowy wstąpienia do UE, zgodnie z przeprowadzoną symulacją, miał być negatywny dla regionów specjalizujących się w produkcji mleka, wołowiny i cielęciny, w których dominują małe gospodarstwa rolne. Wśród regionów tych znajdują się: Asturia, Kantabria, Galicja, Kraj Basków i Kastylija Leon, gdzie ponadto produkcja buraka cukrowego stanowi ponad 50% produkcji narodowej. Regiony te, wraz z przystąpieniem do UE,

³⁵ Ibid., s. 20.

³⁶ Ibid., s. 13.

zostały wystawione na konkurencję ze strony północnych regionów unijnych, gdzie koszty produkcji są niższe i produkcja jest bardziej wydajna³⁷. Natomiast regionami o najbardziej korzystnym efekcie cenowym były te, które specjalizowały się w produkcji: śródziemnomorskich owoców i warzyw (Walencja), oliwy z oliwek (Andaluzja), wina, baraniny i mięsa koziego (Kastylia La Mancha). Wyżej wymienione regiony wykorzystywały korzystne warunki klimatyczne i charakteryzowały się niskimi kosztami produkcji.

Pogłębia się zatem rozdział między dwoma silnymi rolniczo obszarami Wspólnoty, reprezentowanymi przez regiony północne i regiony śródziemnomorskie o systemach intensywnych, a słabymi rolniczo regionami peryferyjnymi. W pierwszej grupie znalazła się hiszpańska La Rioja, region wyspecjalizowany w produkcji śródziemnomorskich owoców i warzyw oraz wina. W drugiej grupie znajdują się regiony o rozdrobnionych gospodarstwach, do których należą zachodnie regiony Hiszpanii: Galicja, Asturia i Kantabria oraz Estremadura – region o produkcji zbóż w systemie ekstensywnym.

Utworzenie Wspólnego Rynku pociągnęło za sobą wzrost mobilności czynników wytwórczych. W poszczególnych krajach członkowskich UE wzrost ten był różny w związku z różnym poziomem rozwoju tych krajów i odmiennymi strukturami produkcyjnymi. W Hiszpanii czynnikiem, który determinował większość procesów, było wysokie bezrobocie. W 1989 r. osiągnęło ono poziom 17%. Ponadto podstawa „piramidy społecznej” była duża w stosunku do liczby pozostałych grup społecznych, co sprawiało, że liczba ludności w wieku produkcyjnym rosła stosunkowo szybko. Sytuacja demograficzna wpływała zatem niekorzystnie na hiszpański rynek pracy, gdyż wywoływała silną presję na jego stronę podażową. Inaczej niż w Hiszpanii kształtowała się sytuacja w większości pozostałych krajów członkowskich UE, w których proces starzenia się społeczeństwa powodował zawężanie się bazy w „piramidzie społecznej”³⁸.

Obecnie szczególnie wysokie bezrobocie występuje w regionach południowo-wschodnich (m.in. Estremadura, Andaluzja), dla których charakterystyczne jest gospodarowanie na wielkich latyfundiach i gdzie znaczna część zasobu siły roboczej to pracownicy rolni. W 1989 r. ponad jedna czwarta aktywnych zawodowo w tych regionach pozostawała bez pracy. W północno-zachodnich regionach m.in. w Galicji z przewagą rozdrobnionych gospodarstw rolnych występowało relatywnie niższe bezrobocie, jednak główną tego przy-

³⁷ Ibid., s. 18.

³⁸ A.A. Barbado: Op. cit., s. 56.

czyną było powszechne wykorzystywanie zatrudnienia w niepełnym wymiarze czasu pracy w rolnictwie (*part-time agriculture*). Innym negatywnym zjawiskiem, nasilającym się pod koniec lat 80. na obszarach wiejskich było bezrobocie ukryte. W tych warunkach wszelkie działania związane z reformą CAP budziły w Hiszpanii szerokie zainteresowanie. Powszechne było przekonanie, że nie można dopuścić do takich zmian, które stałyby się źródłem kolejnego pogorszenia sytuacji na wrażliwym hiszpańskim rynku pracy. Należy także pamiętać, że przemysł i usługi rozwijające się na obszarach wiejskich są powiązane w dużej mierze z rolnictwem. W związku z tym takie zmiany, jak spadek dochodów gospodarstw rolnych negatywnie wpłynęły na zatrudnienie w pozostałych, związanych z rolnictwem, rodzajach działalności. Sektor rolny, a przede wszystkim zatrudnienie w rolnictwie, okazał się niezwykle wrażliwy na wszelkie reformy CAP. W latach 1986-1989 zatrudnienie w hiszpańskim sektorze rolnym zmniejszyło się o ok. 100 tys. osób. W Hiszpanii potwierdza się zależność, że im wyższy jest udział zatrudnionych w rolnictwie w ogólnej liczbie osób zatrudnionych, tym niższy w danym regionie dochód na osobę zatrudnioną w rolnictwie. Wysoki poziom zatrudnienia w rolnictwie wskazuje przede wszystkim na niski poziom regionalnego rozwoju. Ponadto im wyższy jest poziom regionalnego dochodu, tym wyższy poziom dochodu w rolnictwie. Zatem na polityce strukturalnej spoczywa główny ciężar zarówno w zakresie utrzymania dotychczasowych, jak i tworzenia nowych miejsc pracy, przede wszystkim w branżach bezpośrednio związanych z rolnictwem.

Wraz z przyjęciem Wspólnej Polityki Rolnej rolnictwo hiszpańskie uzyskało niewątpliwie wiele korzyści. Wśród nich należy wymienić: otwarcie rynków krajów członkowskich Unii Europejskiej, co wiązało się z możliwością zwiększenia eksportu hiszpańskich produktów rolnych, środki z funduszy unijnych przeznaczonych na przeprowadzenie reform strukturalnych w rolnictwie, wzrost podaży żywności przetworzonej czy regulowane ceny i zabezpieczenie podaży żywności. Korzyściom towarzyszyły jednak pewne koszty, takie jak: zniekształcenia w procesie alokacji czynników wytwórczych wywołane Wspólną Polityką Rolną, upadek gospodarstw rolnych znajdujących się poza obszarami rolnictwa śródziemnomorskiego, spowodowany głównie nadwyżkami produktów rolnictwa kontynentalnego, zamrożenie cen gwarantowanych oraz wyższe ceny pasz importowanych prowadzące do wzrostów kosztów produkcji.

4. Oddziaływanie państwa w sektorze rolnym

Rząd hiszpański przyjmując Wspólną Politykę Rolną, przekazał swoje kompetencje w zakresie interweniowania w sektor rolny instytucjom unijnym. Jednak w roku 2000 rząd hiszpański zwiększył do 1,4 mld EURO pulę własnych środków przeznaczonych na pomoc dla rolnictwa. Wzrost ten, bez uwzględniania transferów z Unii Europejskiej oraz wydatków rządów regionalnych, wyniósł 2,3% w stosunku do poprzedniego roku. Przy czym większość instrumentów pomocy dla rolnictwa była współfinansowana przez Unię Europejską. Najważniejszym programem skierowanym do sektora rolnego, w całości finansowanym ze środków krajowych, był System Łązonego Ubezpieczenia Rolnego, którym zarządza Agencja Ubezpieczeń Rolnych (ENESA). W 2002 r. na programy pomocy w nieprzewidzianych wypadkach przeznaczono 28 mln EURO. Instytut Badań Naukowych otrzymał 48 mln EURO na opracowanie i rozwój nowych technologii mających zastosowanie w rolnictwie i przetwórstwie spożywczym. Znaczna część prac technicznych, związanych z polityką rolną, jest kontraktowana w przedsiębiorstwie publicznym **Tragsatec**³⁹. Na uwagę zasługuje to, że pomimo ogromnej pomocy kierowanej do rolników, rolnictwo hiszpańskie, a szerzej – śródziemnomorskie, nie jest w najmniejszym stopniu tak chronione, jak produkty pochodzące z krajów-członków UE leżących w pasie klimatu umiarkowanego.

Obecnie ochrona sektora rolnego w Hiszpanii przejawia się przede wszystkim w ten sposób, że hiszpańscy rolnicy objęci są specjalnym podatkiem dochodowym i systemem zabezpieczenia socjalnego. Rolnicy korzystają z niższych stawek podatkowych VAT i akcyzy na paliwo. Ponadto niektóre grupy pracowników sezonowych są objęte specjalnymi programami pomocy dla bezrobotnych, których zasięg jest jednak obecnie ograniczony. System dotacji ubezpieczeniowych obejmuje ok. 36% produkcji rolnej i pokrywa on ok. 40% składki ubezpieczeniowej pobieranej przez firmy ubezpieczeniowe. Dodatkowo rządy regionalne dotują produkcję niektórych produktów rolnych⁴⁰. Wśród proponowanych produktów ubezpieczeniowych rolnicy mają dostęp np. do ubezpieczeń upraw ziemniaka, które pokrywają większość ryzyka związanego z warunkami klimatycznymi, czy do wielokrotnego ubezpieczenia upraw wa-

³⁹ Agricultural Policies in OECD Countries. Monitoring and Evaluation 2003. OECD 2003.

⁴⁰ Szerzej zob. J.M. Garcia Alvarez-Coke: La desprotección agraria y la productividad de la agricultura española en el marco de la Comunidad Europea. Información Comercial Española. Nr 666, luty, s. 131-153.

rzyw, umożliwiające podpisanie jednej umowy na wszystkie uprawy warzyw w danym gospodarstwie rolnym. Większość polis ubezpieczeniowych pokrywa ryzyko związane z długotrwałymi opadami deszczu⁴¹.

W 2002 r. budżet hiszpańskiej Agencji Ubezpieczeń Rolnych zwiększył się, w porównaniu z rokiem 2001 o 11%, osiągając poziom 180 mln EURO⁴². Niemniej jednak, zgodnie z krajowym Planem Ubezpieczeń Rolnych na 2002 r., nastąpiło zwiększenie udziału rolników w finansowaniu składek ubezpieczeniowych.

W 2002 r. rząd hiszpański przyjął nowe przepisy prawne dotyczące stanu upraw rolnych zgodne z przepisami unijnymi. Ponadto zostały przyjęte nowe regulacje dotyczące „zintegrowanych produktów rolnych”. W ten sposób zapoczątkowano proces certyfikacji produktów rolnych, którego cel to weryfikacja zgodności produkcji i przemian w sektorze rolnym ze standardami unijnymi. Także w 2002 r. Ministerstwo Rolnictwa we współpracy ze związkami zawodowymi rolników i spółdzielniami rolniczymi rozpoczęło realizację programu polegającego na określeniu poziomu ryzyka zawodowego w sektorze rolnym w celu przeprowadzenia szeroko zakrojonej kampanii informacyjnej wśród rolników i robotników rolnych na rzecz zmniejszenia liczby wypadków przy pracy.

Sektor rolny w gospodarce hiszpańskiej nadal odgrywa dużo większą rolę niż w pozostałych krajach członkowskich Unii Europejskiej. Jego znaczenie jest większe zarówno pod względem udziału w PKB, jak i poziomu zatrudnienia. Na uwagę zasługuje ponadto, że większemu znaczeniu rolnictwa towarzyszy wzrost ingerencji państwa w działalność w tym sektorze. Udział subsydiów dla rolnictwa w wartości dodanej (w cenach rynkowych) systematycznie wzrasta. W 1984 r. wyniósł on 1,8%, w 1990 r. 6,6%, a w 1997 r. już 27%⁴³.

Zakończenie

Interwencjonizm państwowy stosowano w Hiszpanii przez cały okres dyktatury, ale także wykorzystuje się go w okresie członkostwa w Unii Europejskiej. Demokratyzacja i liberalizacja życia politycznego, społecznego i gospodarczego nie wpłynęły na znaczące zmniejszenie oddziaływania państwa na

⁴¹ Agricultural Policies in OECD Countries..., op. cit., s. 156.

⁴² Ibid., s. 156.

⁴³ Obliczenia własne na podstawie: Economic Accounts for Agriculture. OECD Statistics 1999. Por. także J.L. García Delgado: Lecciones de Economía Española. Editorial Civitas S.A., Madrid 1997.

procesy gospodarcze. W rękach administracji państwowej nadal pozostaje szeroki zakres kompetencji. Znamienne jest to, że państwo nie wycofało się z regulowania cen niektórych produktów. Dotyczy to m.in. ubezpieczeń dla rolników oraz subsydiowania produktów rolnych, które obecnie odbywa się głównie poprzez Wspólną Politykę Rolną Unii Europejskiej. Z punktu widzenia hiszpańskiego sektora rolnego zmniejszenie protekcjonizmu w ramach CAP może oznaczać wzrost efektywności w procesie redystrybucji zasobów pod warunkiem, że protekcjonizm ten będzie zastąpiony przez selektywną politykę dochodową. Należy zwrócić uwagę, że podstawą rolnictwa śródziemnomorskiego jest rolnictwo rodzinne, którego produkcję przeznaczają przede wszystkim na rynki lokalne, a nie na eksport. Zatem rolnictwo rodzinne nie stanowi, w przypadku rynków lokalnych, przyczyny nadwyżki produktów. Problemem natomiast jest to, że gospodarstwa rodzinne zaczynają skupiać się na produkcji objętej interwencją w ramach CAP, co jest wynikiem wypaczenia rynku przez niedyskryminatywną politykę interwencyjną. Zatem wydaje się, że właściwym rozwiązaniem odnośnie do poprawy produktywności jest właściwa polityka strukturalna.

Podstawowe wyzwanie, przed którym stoi zreformowana CAP, to niedopuszczenie do pogłębiania się zacofania poszczególnych regionów czy pogarszania sytuacji poszczególnych grup społecznych w związku ze zmniejszaniem poziomu ochrony rolnictwa w ramach CAP. Zatem instrumenty CAP powinny charakteryzować się odpowiednią elastycznością, która umożliwi przeciwdziałanie niekorzystnym efektom towarzyszącym mechanizmowi rynkowemu.

EVOLUTION OF THE STATE'S ROLE IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF SPAIN – CHOSEN ASPECTS

Summary

During the whole period of Franco's dictatorship Spanish agriculture wasn't the object of government interest although it produced a big part of GDP and employed significant number of rural workers. Industrialization was the priority. Such situation led to great unsolved problems in the agricultural sector. The main measure of government intervention was control of price levels which were settled very low and discouraged agrarian entrepreneurs to develop the production of their goods. The political transformation of the 1970s and economic liberalization didn't cause the essential changes in the sector. At the time of European integration process it was still ineffective. Common Agricultural Policy didn't result in the decrease of the government regulations. The share of agricultural subsidies in the gross value added of the agrarian sector is still rising.